

Simono Jakštavičiaus „Spasabas nabazenstwu“: analogų paieška, lyginimas ir įrišimo rekonstrukcija

Tatjana Belokurskaja

Lietuvos mokslų akademijos biblioteka

2004 m. buvo restauruota knyga *Spasabas nabazenstwu*, saugoma LMA bibliotekos Retų spaudinių skyriuje (saugojimo šifras: LK-18/38). Pagal Lietuvos bibliografijos duomenis¹, ši knyga reta. Žinomi tik trys jos egzemplioriai: Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, Vilniaus universiteto bibliotekoje ir Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje. Pastarojoje bibliotekoje saugomo egzemplioriaus įrišimas buvo visiškai suiręs. Koku būdu įrišta knyga, sunku buvo nustatyti. Todėl teko ieškoti būdų atkurti autentišką šios retos knygos įrišimą.

Visi žinomi knygų egzemplioriai gauti iš Lietuvių mokslo draugijos (LMD). Ši draugija 1907 m. įsteigė specialią lituanistinę biblioteką. „Mūsų gi priedermė yra surinkti po visur išmėtytą medžiagą. Tegu gi nė viena mintis, nė vienas tautos gyvatos ženklas, raštu išreikštas, neišnyksta“, – taip į tautiečius kreipėsi LMD vadovybė². Draugija veikė iki 1938 m. sausio 29 d., kai jos patalpas užėmė lenkų policija, o vėliau uždarė. Nuo 1939 m. sausio 11 d. jai buvo leista veikti kitu pavadinimu: „Lietuvių mokslo mylėtojų draugija“³. 1940 m. rugpjūčio 29 d. oficialiai draugijos turtas perduotas Lituanistikos institutui, o 1941 m. sausio 16 d., įsteigus Lietuvos TSR Mokslų akademiją, LMD turtas perduotas pastarajai.

Čia aptariamos knygos autorius – kunigas Simonas Jakštavičius (apie 1720–po 1779). Tikslūs bibliografiniai duomenys nežinomi. Manoma, kad autorius kilęs iš Birštono ir priklausė Reguliarųjų kanauninkų ordinui.

S. Jakštavičius parengė hagiografijos (šventųjų gyvenimo aprašymų), maldų ir giesmių knygas: *Spasabas nabazenstwu* (Vilnius, 1771) ir *Živatas pona musu Jezusa Christusa* (Vilnius, 1779; 1 leid.).

Knyga „Spasabas nabazenstwu“ išleista Vilniaus pranciškonų spaustuviėje. Pirmuose knygos lapuose išspausdinta eiliuota autoriaus padėka lenkų kalba (panegirika) Koscialkovskių namams ir dedikacija Vilkmėrgės pavieta vyriausiajam vėliavininkui Jonui Zindran-Koscialkovskiui. 165 puslapyje pasirašytas Vilniaus generalinio oficiolo K. Karpio (Carolus Carp) leidimas (aprobata) spausdinti šį leidinį.

Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje esanti knyga defektuota: yra išlikę tik 7 bloko lankai iš 11, trūksta antraštinio lapo. Pagal signatūrą išlikę lankai: C, D, E, G, H, I, K. Lapų skaičius lankuose įvairus, nes dalis lapų prarasta. Pirmajame lanku buvo 4 lapai, kituose lankuose – po 8 lapus.

Kai buvo gauta ši knyga, bibliotekoje nežinota net jos antraštė. Vienintelė nuoroda buvo 10,0 x 6,4 cm popieriaus lapelis, kuriame užrašyta: „Jakštavičius Simanas. Spasabas nabazenstwu ant garbes ir szlowes apweyzdeima pona diewa, brostvos... Vilnius, Pranciškonų sp., 1771“. Knygos įrišimas visai iširęs, sunkiai atpažįstamas buvęs įrišimo būdas. Tačiau knyga nebuvo naujai perrišta; tai matyti lyginant su kitais dviem išlikusiais jos egzemplioriais, kurie įrišti naujai (autorai ir laikas ne-

1 *Lietuvos TSR bibliografija*. Serija A, Knygos lietuvių kalba. Vilnius, 1960. T. 1 : 1547–1861, p. 145–146.

2 www.llti.lt

3 *Lietuvių mokslo draugija, 1907–1940 : paroda, 1997–1998*. Vilnius, 1997.

žinomi). Skiriasi išlikęs jos viršelis, todėl galima spėti, kad Mokslų akademijos bibliotekoje saugomo egzemplioriaus viršelis yra autentiškas.

Visų trijų knygų formatas skirtingas, nes susiūti knygų blokai buvo apipjauti. VUB knygos bloko kraštai tamsinti juoda spalva.

Analogų viršeliai vienodi – sudurtiniai. Naudotas tas pats įrišimo būdas, tačiau panaudotos įrišimui medžiagos skiriasi. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto knygos nugarėlė ir kampučiai dengti žalios spalvos kolenkoru, VUB – pilku satinu. Kietviršiai dengti poligrafiniu spalvotu popieriumi.

Abiejų knygų blokų nugarėlėse buvo įpjauti 4 grioveliai. Pirmas bloko apačioje ir paskutinis viršuje buvo pagalbiniai. Vidiniuose grioveliuose įleisti pakuliniai ryšiai. Prie jų lankai siūti lininiais siūlais peršokant (lankų jungimo į bloką būdas, kai siuvama iš karto po du lankus ar daugiau⁴).

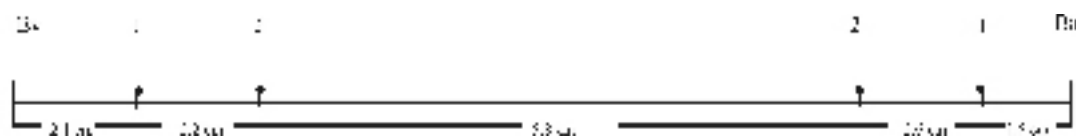
Kaip ir LMAB knygoje, VUB knyga neturi kaptalų, o trečiosios knygos įrišime yra fabrikiniai šviesiai žalios spalvos kaptalai.

Kaptalas (iš vok. *Kapitalband*) – tai 13–15 mm pločio juosta su storesniu 1,5–3mm pločio kraštu, vadinamu „borteliu“. Jis klijuojamas iš dviejų pusių ant knygos bloko nugarėlės, kad būtų stipresni bloko kraštai ir gražiau atrodytų pati knyga. Be to, kaptalo „bortelis“ apsaugo knygą, kad tarp viršelio ir bloko nugarėlės nepatektų dulkių. Kaptalas audžiamas iš įvairių spalvų šilkinų, pusiau šilkinų ir medvilninių siūlų⁵.

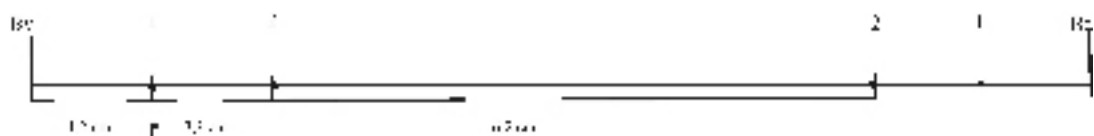
Panaudoti du skirtingos sandaros priešlapiai. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto knygoje priešlapiai dviejų lapų, klijuojamieji, o VUB knygoje naudotas dviejų lapų siūtinis sudurtinis priešlapis su audinio lankste.

Ryšių išdėstymo schemas:

1 Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto knygos

2 Vilniaus universiteto bibliotekos knygos

- 1 – pagalbines siūlės,
- 2 – pakuliniai ryšiai,
- Bv – bloko viršus,
- Ba – bloko apačia.

4 SPRINDIENĖ, S. *Dokumentų restauravimo terminų žodynis*. Restauravimo komisijai teiktas 2004 m.

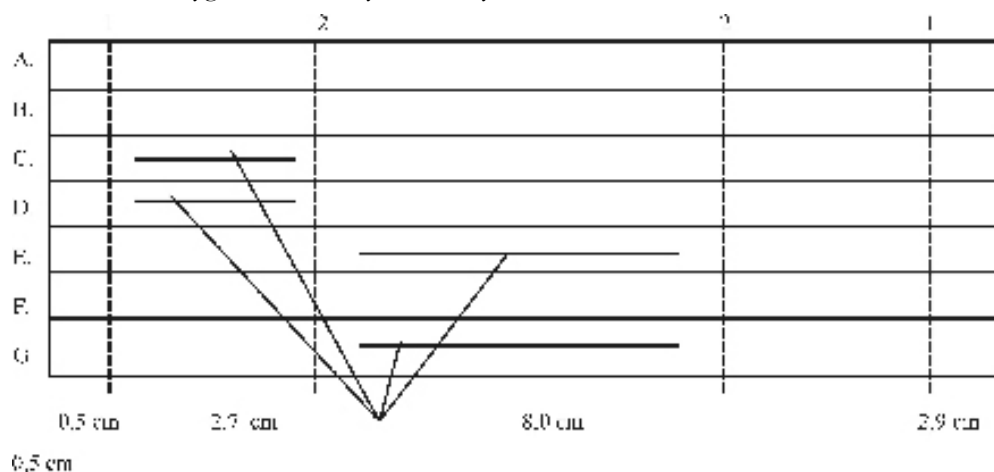
5 www.libra.lt

XVIII a., kai nedidelės knygos pradėtos rišti į storo kartono ar storesnio popieriaus viršelius, ryšiai, prie kurių buvo siuvami lankai, buvo įleidžiami į griovelius, įpjautus knygos nugarėlėje. Matome, kad kaip tik tokiu būdu buvo perrišti du knygos egzemplioriai – analogai.

Taip pat buvo pradėti naudoti priklijuojami ir sudurtiniai su medžiaginėmis juostelėmis dviejų lapų priešlapiai, kai vienas lapas buvo klijuojamas prie kietviršio, o antrasis likdavo laisvas⁶.

Išardžius LMAB knygos bloko remontinius sutvirtinimus nustatyti autentišką lankų siuvimo būdą neįmanoma, nes išliko tik keli siūlų fragmentai lankuose.

LMAB knygos menama ryšių išdėstymo schema

- A – G – bloko lankai,
- 1 – numanomos pagalbinių siūlių vietos,
- 2 – numanomos ryšių vietos,
- 3 – bloko siuvimo siūlų fragmentai.

LMAB knygos viršelis atitinka XVIII a. naudotą knygų įrišimo būdą. Viršelis – kietas, sudėtinis. Kietviršiai dengti fabrikinio poligrafiniu kelių spalvų (rudos, juodos) popieriumi. „Marmurinis“ popierius sutrūkinėjęs ir sunykęs pakraščiuose. Nugarėlė odinė, tamsiai rudos spalvos.

Knyga buvo kelis kartus taisyta. Buvusio taisymo pėdsakai: bloko lankai ne kartą tvirtinti nebalintų linų siūlais ir klijais. Bloko kraštai apipjauti arti teksto. Ryšiai, prie kurių buvo siūti lankai, neišlikę. Taisymo metu nukritęs viršelis prie knygos bloko buvo pritvirtintas baltu siūlu, jungiant per 119 ir 120 lapų lankstą, atvirkščiai. Siuvimo vietoje oda įtrūkusi.

Numanoma, kad bloko nugarėlė galėjo būti „akloji“, nes ant jos rasti išlikę vidinio odos sluoksnio ir klijų likučiai. Kietviršiai – sluoksniuoto kartono. Jo kraštai apspurę ir išsluoksniavę, kampai – suapvalėję. Spėta, kad kietviršių kampai taip pat buvę dengti oda, tačiau iš rastų po priešlapiais „marmurinio“ popieriaus fragmentų galima spręsti, kad kampai buvo dengti ta pačia medžiaga kaip ir kietviršiai. Išlikę priešlapiai – dviejų lapų klijuojamieji. Popieriaus tipas artimas XIX a. kanceliariniam popieriui.

⁶ LAUCEVIČIUS, E. *XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose*. Vilnius, 1976, p. 24, 29.

Restauruojamos knygos įrišimą buvo numatyta atkurti pasinaudojant perrištų dviejų knygos analogų duomenimis, laikantis šių parametrų:

- atsižvelgus į knygos teksto išdėstymą lapuose, pasirinkti atstumai tarp ryšių: 1,5 cm; 3,4 cm; 4,0 cm; 2,1 cm;
- įpjauti 4 griovelius; išoriniai – pagalbinėms siūlėms, vidiniai – ryšiams;
- ryšiai ir siūlai – lininiai;
- restauruojamos knygos bloką sudaro tik 7 lankai, todėl reikia siūti kiekvieną lanką;
- priešlapių sandaros ir tvirtinimo būdo nekeisti (priešlapiai – klijuojamieji);
- papildomai pridėti naujus apsauginius kaptalus (kad apsaugotų restauruotos knygos bloko lankų kraštus);
- po restauravimo bloko lapai didėja, todėl senus kietviršius būtina keisti naujais;
- saugotojų pageidavimu po restauravimo knygos bloką į viršelius įstatyti taip pat, t.y. atvirkštine padėtimi.

Knygos blokas nuo viršelio atskirtas atrišus ir išvėrus baltą siūlą. Blokas išskirstytas lankais išardžius remontinius siuvimus. Ant viršelio priklijuota užklia sudrėkinta ir atkelta skalpeliu. Po ja rasti apatinės užklijos fragmentai, spėjama, kad kitados ji buvo nuplėšta. Sudrėkinus skalpeliu nuimtas ir „marmurinis“ popierius. Priešlapiai atkelti sausai. Jų paviršius valytas įvairių kietumų trintukais, apsaugant įrašus, padarytus grafitiniu pieštuku. „Marmurinis“ popierius, priešlapiai, bloko lapai ir LMAB užklia plauti vonelėje, bloko lapai su įrašais – ant vakuuminio stalo. „Marmurinio“ popieriaus nugarinėje pusėje klijų likučiai pašalinti minkštu teptuku, šarminta kalcio hidroksido tirpalu (pH 9). Viršutinio priešlapio pirmame lape priklijuota užklia nenuimta nuo priešlapio.

Po plovimo popierius pašviesėjo, o „marmurinio“ popieriaus piešinys išryškėjo. Popieriaus pH pakilo (pH 7,4).

Bloko lapų trūkstamos dalys atkurtos „šlapiuoju“ būdu. „Marmurinio“ popieriaus fragmentai sujungti į visumą dubliuojant tonuotu atstatomuoju popieriumi (pH ~ 7, be lignino). Viršutinė ir apatinė užklijos dubliuotos atstatomuoju popieriumi. Įplyšimai suvesti ir sutvirtinti voratinkliniu popieriumi. Atkūrus trūkstamas dalis restauruoti bloko lapai, priešlapiai ir viršelio dalys bei užklijos tiesinti tarp gelumbės ir lentų presu.

Odinės nugarėlės išorinis paviršius valytas distiliuotame vandenyje sudrėkintais ir nusausintais vatos tamponėliais. Vidinė odos pusė valyta sausai, klijų likučius nuimant skalpeliu. Po drėkinimo vandeniū oda nesukietėjo. Trūkstamos dalys atkurtos dubliuojant pusiau chromuota rudos spalvos nauja oda. Klijai – gyvulinės kilmės.

Naujiems ryšiams naudotos viengubos, naujos, lininės vaškuotos virvelės. Jos įleistos į išpjautus griovelius. Bloko lankai siūti lininiu vaškuotu siūlu prie dviejų lininių ryšių (siūtas kiekvienas lankas). Lankai sutvirtinti klijais. Siuvant lankai lyginti pagal viršutinius lankų lankstų kampus.

Knygos lapų popierius minkštas ir purus. Todėl saugant restauruotų lapų lankstus, bloko nugarėlė sutvirtinta drobine juoste, kaptalais ir popierine juoste.

Iš kartono buvo išpjauti nauji, truputį didesni nei knygos lapai, kietviršiai. Tai padaryta, kad jie apsaugotų knygos lapus nuo dulkių. Restauruoti kietviršiai bus saugomi su knyga kartu aplanke kaip detalė, turinti istorinę vertę.

Odinė nugarėlė dubliuota nauja oda. Kad naujos ir senos odų paviršiai tvirčiau sukibtų, nuimtas naujos odos apsauginis paviršiaus sluoksniu. Paviršius valytas acetonu. Nauja oda sudrėkinta distiliuotu vandeniu. Vidinė odos pusė ir bloko nugarėlė kelis kartus dengta klėjais: pirmą kartą plonu sluoksniu gerai impregnuojant abu paviršius, antrą – išdžiūvus. Užtepant antrąjį klijų sluoksni ir jam dar neišdžiūvus, prie bloko nugarėlės ir viršelių priklijuota paruošta nauja oda.

Odai prisitvirtinus prie viršelio ir bloko nugarėlės, senoji oda dubliuota ant naujos odos paviršiaus. Nauja oda tvirtai prisiklijavo prie bloko nugarėlės. Taip pat tvirtai tarpusavyje sukibo ir dubliuotos bei naujos odos paviršiai. Tarpusavyje odos sujungtos gyvulinės kilmės klėjais.

Atkurtos „marmurinio“ popieriaus vietos tonuotos spalvotais pieštukais. Kauliuku užlygintos naujos ir senos odų sujungimų siūlės. Odos paviršius įtrintas „Lederfett Russische Rezeptur“ tepalu.

Tolesniam saugojimui iš kartono (pH 8,6) pagamintas apsauginis aplankas.

Darbe remtasi apibendrintais XVIII a. tokiems leidiniams naudotų įrišimo būdų ir analogų (Vilniaus universiteto ir Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekų) duomenimis. Tai palengvino užduotį – gražinti knygai jos pirminę išvaizdą.

„Spasabas nabazenstwu“ by Simonas Jakštavičius: searching for analogues, comparison and reconstruction of binding

SUMMARY

The book „Spasabas nabazenstwu“ was restored in 2004 and was being preserved in the Rare Books Department (holding code: LK-18/38). This book is especially rare – only three copies are known.

The binding of the book in the holdings of the Library of the Lithuanian Academy of Sciences was entirely disintegrated. It was difficult to establish the method of book's binding. Every possible means were tried to restore the authentic binding of this book.

The article surveys the provenance of the book, the comparison of the binding of three copies which remained in Lithuania, the process of book's binding reconstruction. In the process of reconstruction the general means and analogues of binding in the 18th century were referred to in the article, using the data of libraries of Vilnius University and the Institute of Lithuanian Literature and Folklore. It facilitated the task of returning the primary appearance to the book.